

Flurs exoticas ed indigenas en il cyclus da vita

Scuvrir las pli bellas flurs dal mund cun «Egls averts»

■ Cun la primavaira cumenza puspè la bella stagiun ritga da colurs multifaras. Las pradas èn en flur ed ins scuvra da qua e da là plantas enconuschantas e magari era insaquantas exemplars ch'ins n'ha anc mai vesi. Ils ultims onns en cumparids plirs cudeschs en rumantsch che dattan in sguard profund a tut quai che crescha e flurescha en noss prads, en lais, en gauds, en zonas chaudas e sin spundas taissas. Ina da quellas publicaziuns è il tschintgavel volum da l'ediziun «Egls averts», «Flurs». Il cudesch è deditgà a las pli bellas flurs dal mund ed a lur cyclus da vita. *Fanerogama* è il num scientific per la planta cun flur. Ella consista d'ina ragisch e d'in scherm. Il scherm cum-

iglia il moni, la feglia e las flurs. La ragisch tegna la planta en la terra e tschitscha aua or da

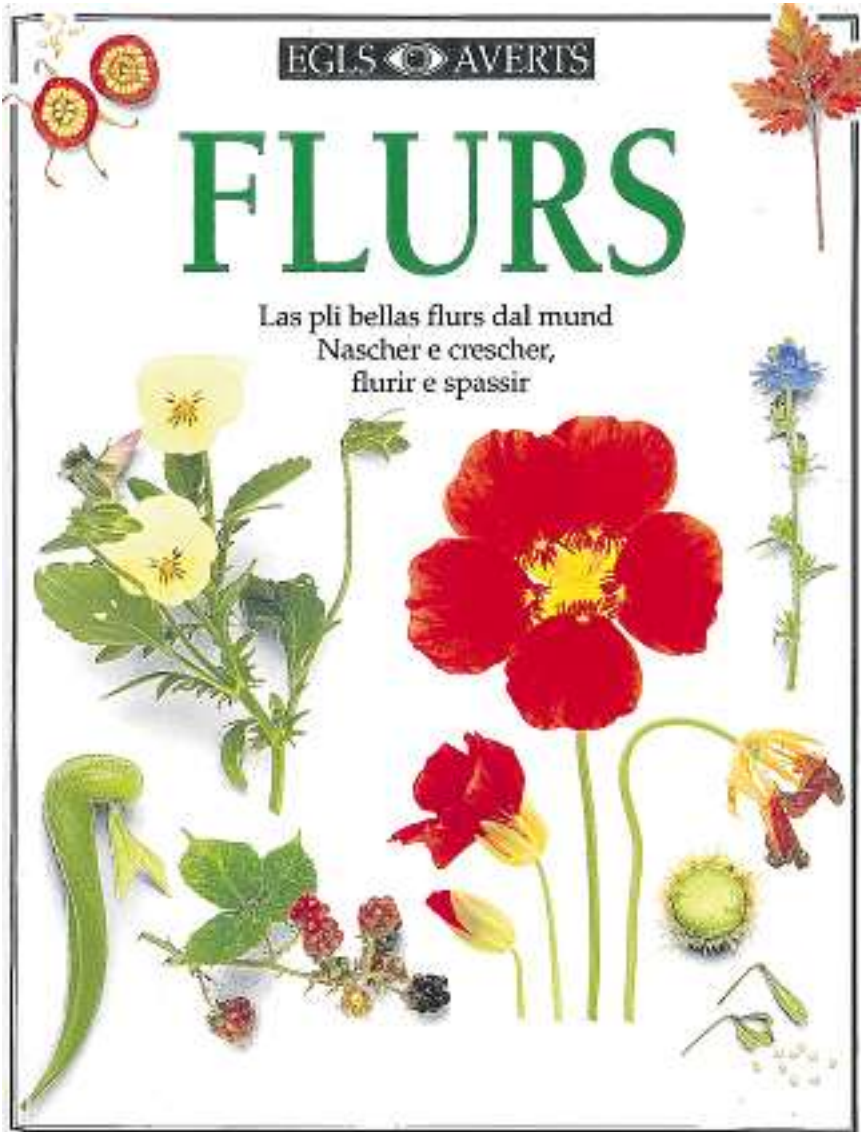
quella cun ses chavelins fins. Il scherm consista tut tenor la sort d'in mutagl u moni romà u nunromà. El porta la feglia e las flurs e finescha cun il brumbel. Il moni maina l'aua cun ses sals dissolvids vinavant en la feglia, e da l'autra vart ils sucs elavurads da las plantas or da la feglia en la ragisch.

La feglia è l'organ principal da la planta. Ella svapurescha l'aua e tschitscha aua nova, ella respira tras sias poras, recepescha acid carbonic or da l'aria e producescha las pli differentas substanzas: zutger ed amet, lain, cellulosa, ielis, proteïns, substanzas da color, acids, vitamins, insaquantas plantas er tissis. Cun agid da la color verda da la feglia, il *clorofil*, mida la planta energia da sulegl en energia chemica. Quest process numn'ins *fotosintesa*. La caratteristica da producir sez lur nutriment en furma da zutger ed amet distingua las plantas dals animals.

La multiplicaziun generativa da la planta vegn pussibilitada da la flur. Il chalesch è ses tschertgel extern. El enserra la curuna che circumdescha ils stamins. Quels sa cumponan dal fil e da dus satgets che cuntengan il pollen. En il mez da la flur è il pistil. El sa cumpona da l'ovari, dal stil e dal stigma.

Il vent, insects e mintgatant er in mammal – sco la mieur dal mel – procuran per l'impollinaziun da las plantas.

Cuverta dal cudesch «Flurs» (2003).

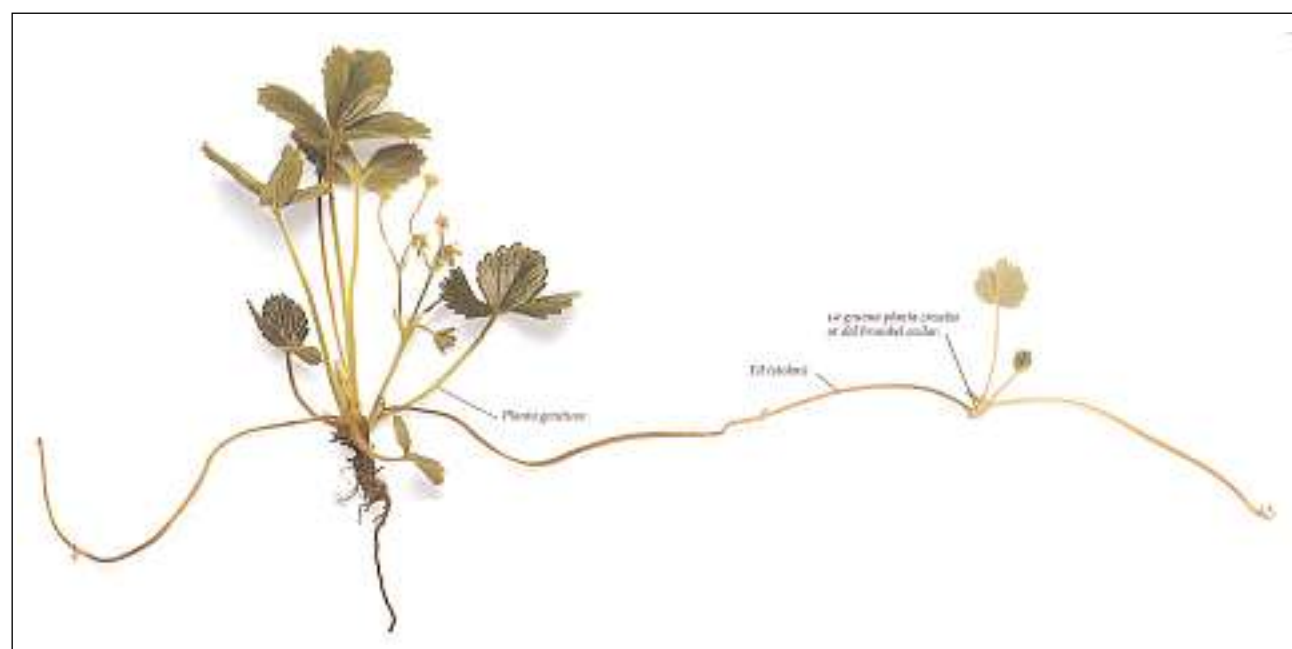
Sa multiplitgar cun e senza sem

En il decurs da l'evoluziun han las flurs sviluppà furmas fascinantas e colurs brigliantas. Quellas procuran ch'il pollen vegnia transportà dad ina flur a l'autra. Tschertas plantas pon impollinar sasezzas, ma la plipart basegna il pollen d'in altra planta. Quel vegn derasà dal vent, da l'aua e dals insects. Ils fritgs da la cicoria u flur-chadaina per exempel han barschunins u paracrudas levins che portan il sem tras l'aria. Il pli savens s'occupan dentant avieuls e tgirallas da l'impollinaziun. Ma i dat er in pèr paucs mammals, tscherts ruiders ed utschels-mezmieur, che san

medemamain far quella lavur. La *mieur da mel* australiana è in pitschen bursalin che sa nutrescha da pollen e nectar da flurs. El collecta sia vivonda duvond ses lung gnif e la lieunga che sumeglia in barschun e procura gist er per l'impollinaziun.

Questa reproducziun d'ina planta cun sems vegn numnada *reproducziun generativa* u *sexuala*. Tar ella vegnan producidas plantinas differentas da lur geniturs. Las plantas san dentant er sa multiplitgar senza sem: ina nova plantina nascha or d'ina part speziala d'ina planta geniturala. Questa furma da reproducziun sa numna *reproducziun vegetativa*. La reproducziun vegetativa è fitg nizzaivla per ils ortulans ed ils agriculturs. Els pon producir clons che han exact las medemas qualitats gene-

Reproducziun vegetativa da la fraja.

ticas sco la planta d'origin. Ina planta che è enconuschant per sia reproducziun vegetativa è la fraja. Cur ch'ella ha fritgà, sviluppa ella lungs fils che sa derasan sur terra vi. Sch'ins vul trair frajas, ston ins spetgar enfin che las giuvnas plantas han fatg ragisch. Alura pon ins tagliar ils figls e plantar las novas plantinas en ina nova era da frajas. Flurs sco l'iris han chatschs sutterrans, ils uschenumnads rizoms, en ils quals la planta magazinescha nutriment. En la perioda da vegetaziun po il rizom producir novs chatschs che fan novas ragischs. Er sch'il rizom vegl mora, pon ils chatschs giuvens producir novas plantinas independentas. Auters tips da chatschs che servan al medem intent èn tubers, quai èn chatschs sutterrans engrossids, u tschagulas, chatschs sutterrans fitg curts cun in brumbel central circumdà da fegls charnus.

Sa defender e magliar

Las plantas na pon betg mitschar da lur inimis sco ils animals. Perquai han ellas sviluppà armas spezialas per sa defender dal privel da vegnir maglià: feglia pailusa scurrenta ils insects. Animals pli gronds vegnan tegnids sin distanza cun spinas, gughias e pails punschents. Bleras plantas han substanzas chemicas che fan ch'ellas gustan mal u funcziunan sco insecticids.

Ils pails punschents da l'*urticla* cuntengan ina substanza dira che sa numna silicat. Sch'in animal tutga la planta, croda il piz dal pail da l'urticla, ed il rest sa fora en la pel da l'animal. Quest pail cuntegna substanzas chemicas che ardan sin la pel. Tschertas

La trapla da l'artischocca chardun. La *dionea tschiffamustgas* ha tschiffà ina libella.

acazias sa servan da las furmias per proteger la feglia. Las furmias atatgan mintga animal ch'emprova da magliar quella. Sco recumpensa dat l'acazia a las furmias nutriment – ses magugl dultsch – e suttetg en las spinas. L'acazia corn-taur producescha pitschnas cullas da protein e grass al piz da mintga fegliet, uschia che las furmias protegian l'entir fegl. Els dus fegls a pèr da l'*artischocca chardun* furman in pitschen cup a la basa. Quels s'emplenchan cun aua da plievgia e protegian la planta dals inimis che raivan si per magliar la feglia frestga. Cur ch'els vesan l'aua van els enavos u crodan en l'aua e najan.

I dat era plantas che maglian insects ed auters animalets. Questas plantas pon esser activas e sa mover per tschiffar la preda, sco la *dionea tschiffamustgas*, u ellas èn passivas e tschiffan lur preda cun traplas che tatgan u che cuntengan in liquid.

Ils fegls da la *dionea tschiffamustgas* sumeglian duas clappas colliadas cun in cost central che fa da scharnier. En il mument che l'insect sa tschenta sin la planta, sa serran las clappas immediat e la preda è en la trapla. Els singuls pails lungs sin la surfatscha han in mecanissem da palpar raffinà: sche mo in unic pail vegn tutgà, per exempel d'in gut da plievgia, restan las clappas avertas. Cur ch'ina planta carnivora ha

tschiffà in insect, vegn el digerì dals liquids digestivs che la planta producescha. Paucs dis pli tard vanza mo pli il cuirass da chitin da l'insect; la part loma e nutritiva è vegnida consumada. Sco tut las plantas verdas san però er las carnivoras producir lur nutriment cun agid da la fotosintesa. Per bleras èn ils insects mo in nutriment supplementar.

Viver sut cundiziuns particularas

Plantas parasitaras vivan per gronda part en il zuppà ed èn maliziusas. Empe da producir lur nutriment cun agid da l'energia solara, han ellas sviluppà metodos d'engular quel da *plantas ospitantas*. Cun agid da lur ragischs spezialas che tschitschan, sa tatgan ellas vi dals roms u vi da las ragischs da las plantas ospitantas, penetreschan en ils canals da provediment ed absorbeschan uschia il zutger ed ils minerals ch'ellas dovran per viver. Ma na tut las plantas che vivan sin autras èn parasitaras. Ils uschenumnads *epifits* retiran l'aua ch'els dovran or da l'aria u magazineschan l'aua da plievgia. En regiuns fraidas èn ils epifits per regla plantinas simplas sco algas, litgens u mistgels. En regiuns sper l'equator èn ils epifits bler pli gronds. Bleras orchideas tropicalas vivan sin la tschima d'autras plantas. Grazia a questa moda da crescher sin plantas pli grondas pon ils epifits survegnir glich avunda per surviver, per exempel en ils gauds tropicals.

Las emprimas plantas èn sa sviluppadas en l'aua. Anc adina datti en l'aua in'enorma quantidad da plantinas fitg pitschnas, che n'è quasi betg sa mida-

La presentaziun:

David Burnie. Flurs. (Collecziun «Egls averts», tom 5). Cuira 2003.

Dapli infurmaziuns: chatta.ch/?hiid=369
www.chatta.ch